

Magyarországi diákság a wittenbergi egyetemen, 1555–1613¹

A 2017-es év folyamán több évtizednyi kutatói munkát követően jelent meg egy kötet a wittenbergi egyetemen tanult magyarországi diákságról 1555 és 1613 között – magyarul.² A téma jellegéből adódott, hogy a kötetet érdemes német nyelvre is átültetni és kibővíteni, hogy így a nyelvi akadályok kiküszöbölésével hozzáférhetővé váljon a németországi kutatók számára is. Végül e vállalkozást 2021-ben koronázta siker. A kiadott monográfia a *Natio Ungarica: Die Mitglieder der ungarischen Studentengemeinschaft in Wittenberg 1555–1613* címet viseli, amelynek szerzője *Szabó András* irodalomtörténész, egyetemi tanár, a magyar reformáció és a késő humanizmus irodalmának, illetőleg Szenci Molnár Albert és Károli Gáspár életének és munkásságának nagy hatású kutatója.

A jelen kötet a wittenbergi egyetemre beiratkozó magyarországi diákokkal foglalkozik, kiemelt figyelmet szentelve a diákszövetség, azaz a *Coetus* történetére, társadalmi összetételére, annak mindennapi életére és kulturális tevékenységeire, illetve a beiratkozott magyarországi diákok életrajzára, munkásságára. A szerző fő célkitűzése, hogy átfogóan bemutassa a wittenbergi magyar *Coetus* történetét és tagjait annak 1555-ös

¹ A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² Szabó András: *Coetus Ungaricus. A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613*, Budapest, Balassi Kiadó, 2017. (Humanizmus és Reformáció 37.), 385 o.

megalapításától egészen 1613-as felszámolásáig a rendelkezésre álló levéltári források feldolgozásával, a modern szakirodalom figyelembevételével, illetve a korábbi ezirányú munkák felülvizsgálatával. A monográfia a fentebbieket figyelembe véve két fő egységre osztható: az első egység a Coetus mindenre kiterjedő bemutatása, illetve elemzése,³ míg a kötet második fele egy monumentális, igen részletes életrajzi adattár az 1555 és 1613 között Wittenbergben tanult magyarországi peregrinusokról.

Az első egység a bevezetés, illetve a köszönetnyilvánítások után a forrásokat, és a kutatástörténetet ismerteti (Quellen und Forschungsgeschichte, 11–20). A fejezetben a szerző részletesen tárgyalja a különböző forrásokat, amelyek között kiemelt helyet foglalnak el az egyetemi matrikulák és azok másolatai, például a Halleschen Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt kéziratarchívumában található egyetemi anyakönyvek mikrofilm-másolatai, valamint a Coetus Debreceni Református Kollégium kéziratárában megtalált eredeti matrikulája. A szerző ezen kívül bemutatja a Wittenbergi Egyetem iratanyagát és könyvtárát, valamint annak történetét. A kutató a saját tapasztalatait is megosztja, amellyel világossá válik az olvasó számára a szerző elhivatottsága a kutatott témája iránt. Szabó kritikát is megfogalmaz a korábbi kutatások pontatlanságaival kapcsolatban, különös tekintettel a nevekkel kapcsolatos hibákra és a beiratkozási adatok félreértelmezésére, egyben elismerve, hogy az ilyen típusú munkák a forrásbázis nagysága miatt mindig tartalmazznak hibát, így e kötetben is előfordulhatnak pontatlanságok. (17. o.) E fejezethez szorosan kapcsolódik az azt követő rész, amely az újabb kutatások fényében ismerteti a wittenbergi diáktársaság történetét (Die Geschichte des Coe-

³ Maga a szerző így fogalmaz: „In der ersten Hälfte bemühe ich mich, alles aufzuarbeiten, was man vom Coetus herausfinden kann” (9. o.), azaz igyekszik mindent bemutatni, amit a diáktársaságról tudni lehet.

tus im Lichte der neueren Forschungen, 21–42. o.). A fejezet részletesen tárgyalja a Wittenbergi Egyetemen működő magyar diákszövetség, a Coetus történetét, ismertetve a legújabb kutatások eredményeit. A XVI. században Wittenberg a magyar protestánsok legfontosabb egyeteme volt, ahol körülbelül 1200 magyar diák tanult. A szerző szerint e létszám pontos meghatározása azonban nehézkes, mivel nem minden diák iratkozott be hivatalosan az egyetemre, illetve a magyar származás meghatározása is problémás. A fejezet továbbá bemutatja a Coetus belső szabályait és működését, valamint a magyar diákok közötti kapcsolatokat.

A soron következő két fejezet (Studentenleben in Wittenberg, 43–52. o.) részletesen bemutatja a Wittenbergi Egyetem hallgatóinak mindennapi életét a XVI. században, érintve a város történelmi és földrajzi hátterét, Wittenberg egyetemi várossá fejlődését, a diákok lakhatását, élelmészését, a diákok kihágásait, fegyelmi problémáit, az egymás közötti konfliktusokat, sőt, még a higiénias viszonyokat is. Ezt követően (Die gesellschaftliche Zusammensetzung der Mitglieder, 53–58. o.) rátér a diákok társadalmi összetételére (nemesek és polgárok), származási helyükre, előző iskoláikra, kiemelve Debrecent és Kolozsvárt. A szerző hangsúlyozza, hogy a diákok nagy része egy vagy két évig tanult Wittenbergben, és csak néhányan szereztek mesterfokozatot, mivel ez jelentős költségekkel járt. Sok diák tanulmányait más európai egyetemeken is folytatta, például Padovában, Franciaországban, Angliában és Svájcban (56. o.). A fejezet ezen kívül bemutatja a diákok későbbi pályafutását is, amely során sokan egyházi pályára léptek, és református vagy lutheránus lelkészekké váltak, de néhányan világi karriert futottak be.

A hazai pártfogókat és a külföldi kapcsolatokat bemutató és jellemző fejezet (Beziehungen, 59–78. o.) a monográfia fon-

tos részegysége, ebben egyrészt a diákok hazai patrónusait, másrészt a külföldi kapcsolatokat mutatja be a szerző. A fejezet részletesen ismerteti, hogy a Wittenbergben tanuló magyar diákok tanulmányi költségeit gyakran nem ők maguk, hanem hazai patrónusaik, többnyire főnemesek, katonák és gazdag polgárok finanszírozták. Az erről szóló alfejezet részletesen leírja a támogatók és a támogatott diákok közötti kapcsolatokat, valamint a támogatások mértékét és jellegét. A fejezet másik alpontja a magyar diákok által kialakított nemzetközi kapcsolatokat mutatja be, különösen a svájci és német egyetemekkel és tudósokkal, kiemelten a genfi Théodore de Bèze-zel és a zürichi Heinrich Bullingerrel. A diákok szerepet játszottak a levelezésben, könyvkiadásban és a teológiai vitákban, különösen az épp ekkoriban szárnyaikat bontogató antitrinitáriusok ellen. A fejezet részletesen tárgyalja a magyar diákok szerepét a nemzetközi tudományos közösségben és az európai reformáció fejlődésében. A szerző mélyreható kutatómunkát végzett, hogy részletes képet adjon a wittenbergi magyar diákok hazai és külföldi kapcsolatairól, így ezek bemutatása révén az olvasó átfogó képet kaphat a korszak kapcsolati hálózatairól.

A következő fejezetekben betekintést nyerhetünk a humanista oktatásszervezés legfőbb aspektusaiba. Az Emlékek címet viselő fejezet (*Zeugnisse*, 79–84. o.) három fő részből áll, amelyben a szerző bemutatja a fontosabb írott és tárgyi forrásokat. A könyvekről és könyvkötésekről szóló alpont részletezi, hogy a magyar diákok hogyan szereztek be könyveket külföldi tanulmányaik során. Ezt követően rátér a peregrinációs albumok jelentőségére: ezen emlékkönyvek a diákok tanáraiktól és diáktársaiktól gyűjtött bejegyzéseket tartalmaztak és értékes információbázisként szolgálnak a diákok kapcsolati hálózatáról. Végül egy különleges zászlóról esik szó, amelyet a magyar diákok használtak Wittenbergben. A zászló a XVI. század vé-

géről vagy a XVII. század elejéről származik, és Szent István koronáját ábrázolja. A zászlón az „DIS / IVNCTOS / MVSAE” felirat található, amelyre az egyébként kiváló latintudással rendelkező szerző felhívja a figyelmet, hogy hiányos: feltételezi, hogy a hiányzó szó a „CONIVNGVNT,” így az idézetet a következőként fordítja: „A távollévőket a múzsák összekötik.” (83. o.) Ezt követően betekintést nyerhetünk abba, hogy mit tanultak a magyar diákok a Wittenbergi Egyetemen, különös tekintettel Philipp Melanchthon hatására és a különböző tudományágak oktatására (Universität und Wissenschaft, 85–88. o.). A szerző kitér a retorikai és filozófiai, a természet- és orvostudományi, a történelmi, illetve a jogi tanulmányok menetére és fejlődésére. Ehhez szorosan kapcsolódva a szerző ismerteti a Wittenbergi Egyetem magyarországi diákjainak önálló szervezeti tevékenységeit és oktatási kezdeményezéseit a XVI. század végén (Akademische Selbstverwaltung oder Bildungsinitiative?, 89–100. o.). Különös figyelmet szentel a Coetus működésének, ezen belül a diákönkormányzatiságnak, illetve az egyes műveknek és egyéb írásos munkáknak, amelyeket a magyarországi diákok írtak, egy-egy alpontot szentelve az egyes műfajoknak (oráció, humanista levél, disputáció, részleges bibliafordítás, tudományos mű, prózai hodoeporicon, alkalmi versek). A monográfia első fele egy rövid összeggzéssel zárul (Die späthumanistische Bildung des Coetus, 101–102. o.), amelyben a Coetus késő humanista oktatásáról és annak alakulásáról ejt szót. A fejezet különös figyelmet szentel annak, hogy a diákok milyen nyelven folytatták tanulmányaikat, és hogyan alkalmazkodtak a kor változó szellemi áramlataihoz, vizsgálva Philipp Melanchthon hatását, a nyelvhasználatot és az anakronizmust, illetve a diákok provincializációját és elzárkózását.

Nem kisebbítve a monográfia első felének érdemeit, a kötet legértékesebb része a kötet másik felét kitevő monumentális és a

lehetőségekhez, forrásadottságokhoz mérten a legkisebb részletekig elmenő adatbázis, amely a Wittenbergben tanuló magyarországi diákok életrajzi és könyvészeti adatait (*Datensammlung der Mitglieder des Wittenberger ungarischen Coetus*, 103–366. o.). Az adattár 439 diák adatait közli alfabetikus rendben. A név és a származási hely, valamint (ha ismert) a születési és halálozási dátumok feltüntetése után a C betű jelzi a wittenbergi Coetusba való belépés dátumát, azaz, amikor a diáktársaság anyakönyvét aláírta. Emellett azon diákok nevét is közli az egyes tételeknél, akikkel együtt iratkozott be a Coetusba: ez elsődlegesen a diákok kapcsolati hálózatának megértését, létrehozását segíti elő. Ezt követi az E jelzés, amely az egyetemre való beiratkozás időpontját jelöli, szintén feltüntetve azt, hogy kivel iratkozott be az adott diák. A főbb beiratkozási adatokat egy rövid, lényegre törő, de minden szükséges információt tartalmazó életrajz követi, amelyek tartalmazzák a tagok későbbi pályafutását is. A szerző egyedül ebben a fejezetben nem lábjegyzetelt, a forrásokra és a szakirodalomra való hivatkozást folyószövegben, az egyes tételek végén tüntette fel rövidített formában. Az életrajzok hossza és részletessége változó a rendelkezésre álló forrásoktól függően. Végül ismerteti a diákok Wittenbergben megjelent műveinek bibliográfiai adatait. Az adatbázist remekül kiegészíti az azt követő fejezet (*Die Mitglieder des Coetus in der Reihenfolge der Immatrikulation an der Universität*, 367–390. o.), amely a Coetus tagjainak a wittenbergi egyetemre való beiratkozási ideje szerint rendezte a névsort, ugyancsak feltüntetve a beiratkozás dátumát, illetve azon diáktársakat, akik ugyanazon a napon iratkoztak be a wittenbergi egyetemre. A két fejezet rendkívül alaposan és részletesen van kidolgozva, emellett az egyes tételek adatait logikusan, jól áttekinthető módon rendezte a szerző. A forrásapparátust figyelembe véve szembetűnik, hogy a szerző bátran használja az eredeti kéziratokat, de nem fél javítani, ellenőrizni a korábbi

kiadások adatait, ezzel egy értékes és alapos forrást nyújt a wittenbergi magyar diákok történetének tanulmányozásához.

Említésre méltó még a könyv végén lévő impozáns, mintegy 65 oldalas bibliográfia és a névmutató is, amely az olvasót segíti az eligazodásban. A levéltári, illetve más korabeli források kiemelt használata, illetve a részletekbe menő adatbázis a monográfia nagy erényei közé tartozik. A felhasznált szakirodalomból kitűnik továbbá, hogy a szerző jól ismeri a legújabb tudományos értekezéseket, azonban bátran használja az elődök kutatásainak eredményeit, s ha kell, javítja, pontosítja is azokat. A monográfia vállalásában tükrözi a kötet megírását megelőző több évtizedes munka nagyságát. A munka további erénye, hogy bár stílusában és kivitelezésében komoly tudományos munka, a szerző több alkalommal is „kiszól” az olvasóhoz saját tapasztalatainak, egy-egy személyesebb hangvételű megjegyzésének megosztásával, ezáltal személyesebbé és előadás-szerűvé válik a könyv olvasás közben.

Összességében egy tartalmas, a tudományos normáknak magas szinten megfelelő munkát tarthat a kezében az olvasó, amelynek kidolgozottsága és alapossága példaértékű. A könyv jól szerkesztett és alapos kutatómunkát tükröz, gazdag forrásanyaggal és részletes adatgyűjtéssel, ugyanis a monográfia igen alaposan bemutatja a wittenbergi magyar coetus 1555 és 1613 közötti működését és tagjait. A szerző több évtizednyi kutatását összegezte az újabban felbukkanó levéltári források, régibb és újabb szakirodalom bevonásával, és esetenkénti korrigálásával, ezért munkája hiánypótló azon egyház-, irodalom-, és művelődéstörténészek számára, akik a XVI–XVII. századi reformáció történetét kutatják.

Szabó, András: *Natio Ungarica: Die Mitglieder der ungarischen Studentengemeinschaft in Wittenberg 1555–1613 (Natio Ungarica: A wittenbergi magyar diáktársaság tagjai 1555–1613)*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2021. 489 o. ISBN 9783666565540

Éliás János